

Приказ

УДК: 821.163.41.09-1(049.32)

821.162.1.09-1(049.32)

821.162.3.09-1(049.32)

doi: 10.5937/zrffp54-50068

ЦЕЛОВ ПОЕЗИЈЕ – ИШЧИТАВАЊЕ ДОДИРА ПОЉСКОГ, ЧЕШКОГ И СРПСКОГ ПЕСНИШТВА

(Јелена Маритјевић Балдаћ, *Ка осмеху Европе: савремено српско,
пољско и чешко песништво у компаративном кључу*,
Нови Сад: Академска књига, 2023, 296 стр.)

Нина В. СТОКИЋ¹

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Нови Сад (Србија)

---

¹ nstokic012@gmail.com

Примљен: 26. 3. 2024.

Прихваћен: 17. 6. 2024.

ЦЕЛОВ ПОЕЗИЈЕ – ИШЧИТАВАЊЕ ДОДИРА ПОЉСКОГ, ЧЕШКОГ И СРПСКОГ ПЕСНИШТВА

Стваралачку и научноистраживачку наклоност поезији, након две песничке књиге, *Без глаке на срцу* (2020) и *Арсенал* (2023), Јелена Марићевић Балаћ потврђује монографијом *Ка осмеху Европје*, у којој су савремено српско, пољско и чешко песништво сагледани у компаративном кључу. Боравак ауторке у Кракову, на задатку лектора српског језика на Јагјелонском универзитету током 2013. и 2014. године, као и подстицај професора, пријатеља и заљубљеника у полонистику, изнедрио је особено надахнуће западнословенским културним простором које, удружено с доследном посвећеношћу матерњој књижевности и култури, бива преточено у исцрпну монографију.

Фине линије додира стваралаштва значајних чешких, пољских и српских песника, сагледане су у контексту подударности али и специфичности њиховог поднебља на социокултуролошком, друштвенополитичком и историјском плану. У уводном тексту Јелена Марићевић Балаћ указује на Петра Вујичића (1924–1993) и Бисерку Рајчић (рођ. 1940), као културне делатнике и кључне личности који су својим преводима учврстили везе између пољске, чешке и српске културе. Истичући Вујичићеве незаобилазне антологије, *Савремена пољска поезија* из 1964. и 1985. године, као и његову напомену о стварању нове пољске поезије након ослобођења 1918. године, ауторка сугерише да ће у монографији савремено српско песништво бити обухваћено у ширем временском распону (након Првог светског рата). Уводним текстом предочени су различити видови песничких мостова и рецепције, па су дате и поједине интерпретативне координате. Захваљујући посвећеном приступу, пуноћи утиска и истраживачког полета Јелене Марићевић Балаћ, осветљене су сасвим нове поетичке повезаности, тематско-мотивска и идејна преплитања. Кроз културни дијалог словенских народа посредством поезије, указано је на струјања у оквиру српског песништва која нису адекватно вреднована, или су остала непримећена и недовољно аналитички продубљена. Наиме, концепт екопоетике који постулира песничку синтезу природних и хуманистичких наука, чиме се оповргава превага научно-технолошких тековина над светом уметности и духовности, у српској поезији и науци о књижевности није утемељен као

у Пољској. Драгоцене трагове екопоетичких тенденција код нас луцидно нам предочава Јелена Марићевић Балаћ, отворивши тако један сасвим другачији и подстицајни ниво тумачења, али и доживљаја поезије.

Четири целине монографије, „Самотрачка Niké: култура”, „Бонсаи и Ђоконда: природа и култура”, „Ера краве и бика: екопоетика”, као и „Кубистички шестоугао”, промишљено уланчавају додире песника културе, природе и културе, а потом природе, образујући једну кохерентну целину, стога би сувисло било сагледати их постепено, у њиховом природном ритму.

Прву целину монографије отвара, „час страве” (стр. 27–37), дијалог пољског песника Чеслава Милоша с Миодрагом Павловићем у контексту катастрофизма, поетичке тенденције карактеристичне за тридесете године прошлог века, као и у ширем временском распону у Пољској, у којој су заступљене теме рата, револуција, пророчанстава и урушавања духовних вредности, те и тема кризног стања европске цивилизације. У контексту српског песништва, катастрофизам као правац није успостављен, али је његов одјек осветљен у контексту Павловићеве збирке *Песме о дејињсџиву и рајтовима* (1992). Катастрофизам код ових песника није узглобљен само у историјско време, ратна разарања и уништење културе, већ се усмерава и на мит, те је кроз мотив змије интерпретиран дијалог ових песника с митским обрасцима, из којих црпе обнављајућу снагу. Миодраг Павловић песничку инспирацију проналази у српској традицији и култури, која посредством византијске културе остварује континуитет са антиком, стога и европском културом, што је значајно тематско-мотивско чвориште ове монографије, која настоји да европску цивилизацију сагледа као целину, у којој припадност Европи није политичка већ културна и духовна припадност. На том фону, упоређен је однос према култури Павловића и пољског песника Збигњева Херберта. Класицистички елементи његовог дела упоређени су с песништвом Јована Христића, док Хербертов алтер его, Господин Когито, ништавило превладава културом, откривањем правога „Ја”, што кореспондира са Ариљским анђелом Бранка Миљковића. Потом, Хербертов упечатљиви лирски јунак сагледан је у додиру са Хромим вуком Васка Попе, те је закључено да посредством „збирних јунака или културних хероја” (стр. 63) песници теже ка успостављању целине света. Попина песничка тематизација предмета, као специфичног усредиштења и заштите од хаотичног поретка материјалистичке цивилизације, упоређена је са статусом предмета у Хербертовом песништву. Ауторка указује на то да је Херберт засигурно читао Попину поезију, што је, примера ради, објашњено Попином песмом „Столица” и Хербертовом прозаидом „Предмети”. Јелена Марићевић Балаћ ће се усмерити на занимљиве чињенице о пријатељству, преписци и преводилачкој сарадњи Васка Попе и Тадеуша Ружевића, али и на анализу Попине песме „Свиња” и Ружевићеве тематски сродне песме „Забијачка”.

Чешки песник млађе генерације, Адам Борзич, у збирци *Зайагно-источна оїледала* (2018) глас даје ренесансним уметницима али суфијским мистичним песницима, те се његова ангажованост тумачила у контексту миграционе кризе и односа Европљана према народу из земаља Блиског истока. Јелена Марићевић Балаћ ће у компаративну анализу укључити песничку збирку *Оїледала Ока Недремна* (2019) Ивана Негришорца, писану са „(ауто)критичком свешћу и савешћу српског народа, чија култура не признаје границе поларизованог света” (стр. 86). Негришорчева књига велича културу дијалога, те ауторка сугерише да је тачка укрштања његовог дела с Борзичевим делом потреба да се Запад подсети значаја Истока као изворишта европске културе.

Чешки песник код кога уметничка дела такође заузимају значајно место, превасходно сликарска и вајарска јесте Јан Скацел. Фигура самотрачке Нике у његовој поезији анализирана је спрам песме „Женски торзо” Бојане Стојановић Пантовић, која такође говори о богињи Ники и својственом виду превладавања временских датости. Ауторка нам сугерише да песма Бојане Стојановић Пантовић није аутопоетичка, али залази у природу стварања песме, док би Скацелова поезија, уколико би се материјализовала, могла бити самотрачка богиња победе будући да за тумачење поједних херметичних песама глава (рацио) нема значаја.

Импозантна фигура Нике са Самотраке, смештена на корицама књиге, вишеструко је значајна. Имајући у виду претходно наведена песничка остварења као и идејна стремљења монографије, крила богиње победе можемо схватити као симболички лет посредством поезије кроз време и различите културе. Јелена Марићевић Балаћ, инспирисана Скацеловим лирским субјектом, који, налик вајару, жели да послушкује грађу из које статуа настаје, запажа: „Као да је, изгубивши главу, ’самотрачка Нике’ постала сигнум поезије, као уметности над којом се увек мора домишљати онај део који недостаје, а то је разум или дословни смисао стихова” (стр. 89).

Јан Скацел заступљен је и у другој целини монографије у којој су смештени песници чија су инспирација у једнакој мери природа и култура. Сродност поезије Томислава Маринковића с песништвом Скацела, чешког песника Адама Загајевског и пољске нобеловке Виславе Шимборске уочена је кроз усмереност на свакодневни живот, „мале ствари”, тишину, сећања, птице, али и музику и сликарство, односно осмишљавање живота уметношћу и природом. Ауторка истиче да поетички значајна реч у којој се укршта песништво Маринковића и песника које је читао јесте реч „обично” у којој се огледа могућност спознаје и среће.

У делу Шимборске, као и Сен-Џона Перса, француског нобеловца, пронађена је сродност с песничком збирком *Повреда белине* (2021) Бојане Стојановић Пантовић у контексту враћања на прапочетак, као и мореказа. Метафора кроз коју је развијен дијалог с Персовим делом, морекази, код

српске песникиње „су поистовећени са уздахом плаветнила, који тело лирског субјекта претвара у метафоричке еманаације белине – *свейлосну мрљу и честйицу йене*” (стр. 109). Чин писања, у спречи с морем и морском пеном, односно огледање унутрашњег света човека у просторима природе, повезан је са сликом света архајског човека. Предмет упоредне анализе Јелене Марићевић Балаћ биће стога прозаида „Доба неолита” Бојане Стојановић Пантовић и песма Шимборске „Фетиш плодности из палеолита”.

Пољска песникиња чије ће песме „XII писмо Башу” и „Ђоконда” бити сагледане у додиру с песмом „Смрт на фотографији (All inclusive 2)” и „Песмом о керуши” Ане Ристовић јесте Ева Зоненберг. Кроз мотив Ђоконде и бонсаи дрвета, ауторка предочава спону европске културе и културе Далеког истока. Аутопоетички аспект код обе песникиње откривен је у мотиву бонсаија „који се огледа у ћутању субјектовог ја из којег проговара аутентичан глас *кулйивисане йприоде*” (стр. 119). Да природа и уметност морају бити неодвојиве категорије, предочава песма Еве Зоненберг у којој је Ђоконда приказана гротескно, односно бива узглобљена у естетику материјалног и испразног. Код Ане Ристовић, Мона Лиза је сведена на туристичку понуду, потом фотографију, односно чисту материјалност, услед одсуства истинског осећања њене лепоте и важности. Тачка укрштаја њиховог песништва јесте племенита идеја: „Тек као део природе човек је кадар и да осећа уметност” (стр. 122). Превладавање ништавила уметношћу, односно поезијом појављује се као настојање пољског песника Романа Хонета, чије је песништво упоређено с песничком збирком *Зимско йисмо* (2015) Милунике Митровић. Хонетово песништво обележено је специфичним меланхоличним осећањима услед смрти вољеног бића. Визије смрти и хаоса у његовој поезији кореспондирају с песничким поступком Милунике Митровић у чијој су песми „SMS”, речи *смрйи* и *смисао* првенствено истакнуте великим словом, а затим у завршници песме бивају написане малим словима указујући тиме на узалудност било каквог наметнутог поретка услед спознања смрти. Поезија код Хонета бива једини начин опстанка којим се оглашава из царства сенки.

Теза да бол може бити семе лепоте, у контексту поезије и фрагмената еолске песникиње Сапфо, закључује поглавље у којем је компаративно сагледана поезија пољске песникиње Мажане Богумиле Кјелар и Анице Савић Ребац. Тумачене су одлике медитативне лирике ових песникиња, тематско-мотивска преплитања, али и изразита аутентичност у погледу доживљаја љубави, смрти и духовности. Јелена Марићевић Балаћ поентира ефектном сликом ренесансне представе *sacra conversazione* у којој би Сапфо и њено песништво функционисали као Богородица са Дететом, док би поред ње стајале пољска и српска песникиња „како гледају свака у смеру свог певања, не знајући једна за другу, али то не значи да њихове песме међусобно не кореспондирају, мистично се обелодањујући као *conversazioni sulla bellezza*” (стр. 136). Аница Савић Ребац и њена окренутост делима

ренесансних мајстора упоређена је и с поезијом Једвиге Малине која је прожета библијским мотивима, те је кроз призму тематизације Богородице уочена сродност с песништвом Злате Коцић. Малина се обраћа „човечијем сину”, те нас, предочавањем њене песничке молитве за душу света и неопходности брижног односа према природи, Јелена Марићевић Балаћ пажљиво уводи у трећу целину, која је усмерена на екопоетичке тенденције.

Основни постулати монографије *Екоњоешћика. Еколошћка одбрана њоезије* (2015; 2020) коју потписују Јуља Фједорчук и Херардо Белтран, представљени су читаоцима кроз интерпретацију поезије Мирољуба Тодоровића. Сигналистичком поетиком Тодоровића ауторка се бавила у студији *Лејишћимација за сићнализам: њулсирање сићнализма* (2016), те сада у сцијентистичким и сигналистичким елементима његове поезије предочава трагове екопоетике. Песничка збирка *Планешћа* (1965), сугерише ауторка, може бити ишчитана као екопоетички манифест у којем се помоћу метафора склапа савез између поезије и науке: „У *Планешћи* су циклуси организовани тако да се ствара утисак како је лирски субјект нељудски микрокосмонаут спуштен у унутрашњост људског организма, као на неку непознату планету коју треба да открије, испита, опише и доживи” (стр. 153). Сцијентистичка и сигналистичка поезија Тодоровића на специфичан начин кроз призму екопоетике кореспондира с поезијом Виславе Шимборске. Дарвинова теорија, као и мајмун, пронаћи ће свој простор у Тодоровићевим *Дневницима сићнализма*, као и у песмама Шимборске, чиме се „преиспитују односи између људског и нељудског на релацији *човек–живојишћа–машина*” (стр. 164). У фокусу интерпретације ауторке је песничка полемика с Њутном, стога је истакнута песма Шимборске „Мала девојчица свлачи чаршав са стола”, као и Тодоровићеви фрагменти о Њутновом закону. Јелена Марићевић Балаћ истиче зачудну перцепцију света ових аутора у додиру с научним открићима, чиме су покренута бројна егзистенцијална питања, али је дата и могућност свеобухватног погледа на свет. Код песникиње постоји изразита зачуђеност светом микрокосмоса, разматрајући консеквенце открића микроскопа и могућности да сфера невидљивога постане део видљивога света. У истраживачки оквир овог поглавља укључен је и сегмент о палеонтологији и херпетологији у контексту њиховог песништва.

Код Тодоровића и Шимборске проматран је микросвет у додиру с макросветом, док код пољске песникиње млађе генерације Малгожате Лебде долази до стапања домена људског и божанског, односно људи су истовремено паганска божанства. Ауторка истиче да је укермеркер значајан мотив њене поезије, па се на онеобичан начин и у крави може препознати божанска димензија. Лебдина збирка *Снови укермеркера* (2018) кореспондира с поезијом Добрице Ерића, код кога бик и крава такође бивају укључени у сферу божанског. У Ерићевој поезији је анализиран мотив крупне стоке

као вишеструко индикативан будући да се односи на аспекте настанка песме, словенску митологију, народну традицију, односно култ природе, у чему је откривена екопоетичка парадигма.

Последња целина монографије такође је на специфичан начин усмерена на мит, али у авангардном кључу, стога „Кубистички шестоугао” садржи поглавља у којима „авангардни однос према миту, у овом случају синегдохи класичне културе, подразумева деполитизован говор којим се безнађе и рад историјског времена претачу у природу” (стр. 9). Као што су у претходним поглављима песници настојали да целину света досегну додиром домена природних и хуманистичких наука, свакодневице и аспекта вечности, песništво авангардиста и неоавангардиста техником монтаже стреми ка успостављању целине. Инспирисан кубистичком и надреалистичком поетиком, пољски песник млађе генерације Јакуб Корнхаузер наклоњен је песничким формама које су блиске прози, тачније, „проезији”, карактеристичној за француског песника Ренеа Шара. Јелена Марићевић Балаћ уочава потенцијалну спону поезије Корнхаузера и Мирољуба Тодоровића, у контексту Тодоровићевих визуелних приказа наслова пољског песника, као и вишестепено индикативног мотива белине. У Тодоровићевој песничкој књизи *Свиња је одличан њливач* (1971) пронађена је линија додиром с поезијом Еве Липске, те је појашњено да свиња у њиховој поезији фигурира као метафора дехуманизације, процес који човека обезличује и своди га на животињу или га води потпуној аутоматизацији.

Да је досезање смисла и превладавање егзистенцијалног страха могуће посредством сећања, односно „привидних слика”, предочава краковски авангардиста Јулијан Пшибош, поступком паслике. Ауторка истиче сличност функције паслике код Пшибоша и Ивана В. Лалића будући да поетски привид није лажан, већ осмишљен и истинит. У Пшибошовом песничтву ауторка истиче дубок хуманистички порив – богиња Ника има очи уместо крила које сведоче о ратним страдањима и чувају сећање на мртве.

Визуелни аспект дела авангардне песникиње Деборе Фогел интерпретиран је у контексту сличности са хијероглифима. Јелена Марићевић Балаћ указује на песму „Фигура дана” у којој песничке слике граде мотиви правоугаоника, жутог и црвеног сунца, птице, руку, ногу, цветова, те да би се у случају покушаја цртања њене поезије добила слика хијероглифског записа. У њеној поезији ауторка проналази спону са Црњанским и Драинцем, сугеришући на могућност нових херменеутичких и компаратистичких промишљања. Барокни ехо у авангарди, осим у контексту поезије Деборе Фогел због барокне емблематике као корена авангардне *carmina figurata*, предочен је у специфичном односу чешког песника Ивана Блатног према бароку. Арабеска, „поетистичка синтеза различитих уметности” (стр. 225) представља значајну метафору у песничтву Блатног а „визуелни изглед арабески у сваком случају одговара барокним орнатусима” (стр. 228).

Поглавље које затвара „Кубистички шестоугао” компаратистички сагледава поезију чешког песника Јахима Топола и Драгана Бошковића, чија су поетичка начела умногоме одређена музиком, те одатле потиче хуманистичка димензија њиховог стваралаштва. Топол, „оличење панка” (стр. 232), себе доживљава искључиво као европског писца, док Бошковић сајберпросторе сагледава као неодојиве од панка: „Панк је призма кроз коју се сагледавају националне, регионалне, политичке и социјалне различитости, те померања на релацији *ценшар–марина*, али и промене на плану комуникације” (стр. 234). Обојица су наклоњени авангардној поезици, што је видљиво у домену стила, фрагментарности стихова и њиховој монтажи.

Монографија *Ка осмеху Европе* обогашена је ауторкиним критичким приказима књига *Факшомоншаже* (2020) Бисерке Рајчић, *Нишћиа обично. О Вислави Шимборској* (2020) Михала Рушинека, као и песничке књиге *Док шонемо у мрак* (2021) Гојка Божовића, чија идејна тачка укрштаја јесте успостављање додира и целине. Критички прикази сведоче о континуираној пажњи коју ауторка поклања литератури која на различите начине комуницира с песницима западнословенског поднебља, те представљају драгоцени „Додатак” (стр. 241–258).

Различити нивои тумачења и компаративног сагледавања чешког, пољског и српског песништва укључују значајан број песничких гласова различитих генерација, што монографију чини разуђеном и разбокореном. Осим кључних аутора чије је стваралаштво предмет анализе у оквиру засебних текстова, ауторка доследно упућује на низ интерпретативних рукаваца и нових плодноних подручја тумачења. Предочени су нам песници чији су подстицаји у различитим видовима уметност, култура, природа и наука, односно њихов додир и помирење, чиме се превладавају хаотичан поредак света, фрагментарност и бесмисао. У закључном тексту монографије ауторка је своју књигу дефинисала као „осмејак Европе” (стр. 261), будући да не обухвата песништво читавог словенског света, али стреми ка таквој целовитости. Пажљиво осмишљен наслов „Ка осмеху Европе” (истакла Н. С.), стога јесте позив и подстицај, односно порука да целина није коначност већ неисцрпно откривање и непрестани лет богиње Нике. Монографија Јелене Марићевић Балаћ пажње је вредан културни гест, којим се славе поезија, наука и жудња ка осмеху Целине.

